

УДК 82.09

Тетяна Ємчук

ПОСТКОЛОНІАЛЬНА ПАРАДИГМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТОТАЛІТАРИЗМУ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ Р. ІВАНИЧУКА ТА Г. ГРІНА

Простежено особливості художнього заломлення тоталітаризму як специфічного суспільно-ментальнісного феномена в парадигмі постколоніальних студій. Особливу увагу звернено на художнє осмислення його джерел, зокрема колоніалізму та імперіалізму. З'ясовано специфіку деконструкції імперської риторики в антиколоніальній прозі Р. Іванчука та Г. Гріна. Розглянуто структури літературної опозиції до тоталітаризму.

Ключові слова: *тоталітаризм, постколоніальні студії, антиколоніальний роман, художня трансформація, літературна опозиція.*

Із тоталітаризмом другої половини ХХ століття пов'язаний цілий комплекс питань із різних сфер людської діяльності. Як найвища форма імперіалізму, коли наддержава встановлює свій всеохоплюючий контроль над колоніями, він проникає у їх найглибніші духовні сфери, в яких перебуває й література. Йдеться про політичний і художній феномени як категоріальну цілісність.

Дж. Орвелл ще в 1941 році наголошував, що у ХХ столітті в літературу „ринула політика” й „захопила” її. Звідси так різко відчувається розлад між індивідуальним і загальним. Тоталітаризм ХХ століття посягнув на свободу думки. Більше того, його „контроль над думкою” полягав не лише в заборонах, а й мав конструктивну мету: творилася ідеологія, яку особистість мусила прийняти; її емоціями керували й нав'язували їй образ поведінки, позбавивши можливості аналізувати [13, с. 244]. Безперечно, одним з інструментів такого впливу є література. Тому, наголошує Дж. Орвелл, кожен, хто розуміє значення літератури, хто бачить головну роль, яка їй належить в історії людства, повинен усвідомлювати і її обов'язок протидії тоталітаризмові. А тому перша вимога до письменника – не брехати, а писати те, що він насправді думає й відчуває [13, с. 244].

Це ж зазначає і сучасний український літературознавець Я. Поліщук, який визнає пов'язаність літератури й ідеології одним із принципів функціонування мистецтва. Першочерговим завданням сучасної науки про літературу він вважає „деідеологізацію літератури”. Вчений зауважив, що механізми домінування та підвладності не часто стають предметом дослідження українських гуманітаріїв. Як справедливо зауважує Е. Томпсон, „ширшу текстуальність”, до якої належать літературні дослідження тоталітаризму, відкрила сьогодні постколоніальна теорія. Особливо важливо сьогодні здійснювати деконструкцію імперської моделі тоталітаризму, артикульованої в

художніх творах. Таке завдання ставимо перед собою, досліджуючи антиколоніальну прозу Р. Іваничука та Г. Гріна.

Політична спрямованість творів цих письменників як їх домінантна риса зумовлена світоглядно-філософською парадигмою. Звідси їх романи політичного спрямування важливо інтерпретувати в контексті суспільно-політичних переконань авторів, на формування яких активно впливали історичні факти й обставини. Р. Іваничук, наприклад, неодноразово задекларовував своїм громадянським обов'язком „узагальнити” політичний досвід української нації з його вадами й достоїнствами „на матеріалі історичної й нинішньої боротьби за незалежність” [9, с. 157]. Не стояв осторонь політичних проблем і Г. Грін. Політика „наполегливо втручалася” в його романи. Він, зокрема, писав: „Мене завжди тягнуло в ті країни, де сама політична ситуація ніби розігрувала карту між життям і смертю людини” [2, с. 8]. Подорожуючи, Г. Грін мав можливість спостерігати наслідки політичних інтриг і перипетій. Художнє втілення політичних переконань обох письменників спостерігаємо насамперед в антиколоніальних романах.

Тут важливо навести міркування Х. Арендт, яка обґрунтовує взаємозв'язок між колоніалізмом, тоталітаризмом та імперіалізмом. Дослідниця трактує колоніалізм Британської імперії як дієвий засіб англійців, які через стрімкий економічний розвиток і політичні перипетії стали зайвими на батьківщині й змогли зреалізувати себе лише в колоніях. Там вони об'єднувалися у громади. Це сприяло виникненню найнебезпечнішої, на думку Х. Арендт, концепції націоналізму – ідеї „національної місії.” Англіїці уповноважили себе нести „гуманні ідеї цивілізації” до „дикунів,” якими вважали інші народи [1, с. 228-235]. Такий тип націоналізму Е. Томпсон називає „агресивним”, тому що він спрямований на нав'язування власної національної ідентичності іншим. Дослідниця вважає його рушійною силою колоніалізму [3, с. 10].

Х. Арендт виводить ідею „племінного націоналізму”, що бере початок від „панрухів” (а саме від пангерманізму й панславізму) [1, с. 278]. Вона зауважує, що пангерманісти і панславісти, живучи в континентальних державах, були змушені шукати собі колонії на континенті. Оскільки континентальний імперіалізм не міг запропонувати нічого, крім ідеології та участі в панрусі, це передбачало пізніші тоталітарні утворення, в яких закладалась ідея „боротьби за totale панування над усім населенням землі, усунення будь-якої конкурентної нетоталітарної реальності” [1, с. 270]. Таким чином, зв'язок між явищами колоніалізму, тоталітаризму та імперіалізму очевидний. Важливим маніпуляційним „інструментом імперської влади” є художні тексти, які насаджують певні стереотипи сприйняття. Щоб розхитати цю владу й викрити її епістемологічні хиби, необхідно „контрапунктними голосами впроваджувати дискурс іншого роду, який заперечує трубадурам імперії й проливає світло на пригноблених людей, місця, традиції, події та образи” [5, с. 312]. Саме таку функцію виконувала в зазначений період антиколоніальна проза українського й англійського прозаїків Р. Іваничука та Г. Гріна.

Р. Іваничук зізнавався, що його найважливіша письменницька місія підпорядкована надзавданню розказати, „як Україна перетворювалася із московської колонії в незалежну державу...” [10, с. 51]. Г. Грін декларував, що література допомагає боротись із диктаторськими режимами. „І я робив все, що міг, для цієї боротьби”, – писав він [6, с. 8].

У другій половині ХХ століття, а саме після розпаду Британської імперії, як у західному, так і в українському літературознавстві активізувалися постколоніальні студії. Г. Сивокінь наголошує, що „постколоніалізм в сучасній українській літературі – це ідеологічно й мистецьки важлива тема” [17, с. 91]. Учений не має сумніву в тому, що українська література часів радянського тоталітаризму мала всі ознаки якщо не колоніальної, то „маргінесної”. Цілісну картину постколоніального в сучасному українському літературному процесі творять, на його думку, „постколоніальне” та „антиколоніальне.” Адже деконструкція соцреалістичного канону не мислиться без його „анти”.

Як зауважив Л. Сенік, часові координати накладають на світогляд письменника і його твір свій відбиток. Якщо риси часу закріплюються у відносно стійких літературно-жанрових формах, то можемо говорити про певні закономірності в еволюції літературних структур. Необхідним елементом роману ХХ століття, наприклад, стали людина плюс середовище [15, с. 28-29]. Такі ознаки особливо яскраво виявляються жанрі антиколоніального роману, який можна віднести – за тематикою – до політичного роману; за стильовими характеристиками – найчастіше до реалістичного; за функціональною настановою на читача його можна назвати романом-попередженням. Ідейний же пафос антиколоніального роману зумовлює антиколоніальний дискурс.

Поетику „імперського месіанства” розробив М. Шкандрій, аналізуючи структури колоніального в літературі. Вчений зауважує, що імперський (колоніальний) дискурс у літературі – як сукупність фундаментальних взаємопов’язаних компонентів – кристалізується за допомогою домінантних нарративних структур, добору метафор та інших тропів. Серед таких структур вчений виділяє зображення колонії як „дикого краю”, де панує насильство; відтворення безмежного простору, сили і слави імперії, декларацію неминучості самодержавного врядування, унікальної місії імперії, легітимності експансії та „спасенної” природи асиміляції [23, с. 27]. Подібна експансіоністська риторика підтримувалася твердженнями, що розміри, могутність і високий рівень культурного життя імперії мають таку нездоланну притягальну силу, що менші народи радо вхопляться за нагоду стати її частиною. Відомий дослідник постколоніального дискурсу М. Павлишин наголошує, що колоніалізм плекає історіографічні міфи про благотворне та історично плідне приєднання до імперії всіх її складових частин.

У літературах колонізованих народів, як реакція на імперський дискурс, з’являється виклик гегемонським настроям і формується контрдискурс, що має антиколоніальну спрямованість. У своїх творах, наголошує вчений, письменники „будували націю”: намагалися

прищепити почуття гордості за свою історію та фольклор, відродити або сформуванати національну свідомість бездержавного народу тощо. Вони прагнули репрезентувати кожен народ як культурну одиницю з її власною історією та унікальною ідентичністю й водночас утверджували вимоги культурної й територіальної цілісності.

Наголосимо, що у творах Р. Іванчука та Г. Гріна, які ми обрали для аналізу, яскраво простежуються структури антиколоніального дискурсу. Важливими для нас є спостереження М. Павлишина про те, що „антиколоніальне кредо повторює з протилежним знаком структури колоніалізму” [15, с. 227], а також М. Шкандрія, який пише про принцип інверсії, що діє в антиколоніальному дискурсі стосовно колоніальних текстів.

Р. Іванчук неодноразово наголошував, що основна тема його творів – „мисль і меч”. Коли людям забракне фізичної снаги для боротьби за свободу, їм на допомогу мусить прийти моральна й духовна перевага над ворогом, яку він узагальнював лексемою „мисль”. Тому персонажами своїх творів письменник виводить визначні історичні постаті, які стають будителями, перемагають комплекс яничарства, посяяний імперською ідеологією: „Чи житиме народ, коли в нього не стане зброї, а до мислі його не привчили? Загине він. А щоб цього не трапилося, учитися треба: кожну мить, кожен день розум свій будити – він же безмежний. Коли народ матиме його хоча б у головах окремих людей, то уподібниться він кремнієві, в якому затаївся вогонь” [8, с. 81].

У романі Г. Гріна „Тихий американець” відтворено партизанський рух в’єтнамців проти колонізаторів. Цей виснажений війною народ не здається, не підкорюється, хоч і підпільно, але все ж таки бореться за своє право жити на рідній землі. В’єтнамців підтримує і захищає англієць Фаулер: „Вони хочуть доскочу рису. Вони не хочуть, щоб у них стріляли. Вони бажать, щоб ніщо не порушувало їхнього спокою. Вони не хочуть, щоб люди з білою шкірою пояснювали їм, чого вони хочуть” [6, с. 89]. Тому однією з головних у творах Р. Іванчука та Г. Гріна є проблема національно-визвольної боротьби.

Захист своєї національної ідентичності лежить в основі „захисного націоналізму” (термін Е. Томпсон), який вважається найбільшим гріхом у тоталітарній державі. Саме в ньому головне джерело опору та протистояння. Як наголошують В. Дальє та Я. Драбкін, найважливішим соціально-психологічним пластом, який не дозволяє встановити тотальний контроль влади над суспільством, є культурні традиції. Незважаючи на намагання режиму витіснити їх із свідомості людей і пристосувати зовнішні форми національної культури до потреб державної ідеології, саме національна культура залишається головним опонентом тоталітаризму [20, с. 395].

В. Дальє і Я. Драбкін зауважують, що навіть у найдемократичніших структурах часто розсіяні „тоталітаристські зерна” [20, с. 502]. Особливо „тоталітарним” є бажання великих демократичних держав втручатися в життя й політику інших, менш розвинутих країн. При цьому імперську експансію приховують

демократичні гасла. Тоталітарний завойовник у творах Г. Гріна та Р. Іваничука розглядає чужу країну не як назавжди чужу, а як свою потенційну територію, використовуючи її природні й промислові багатства як джерело здобичі й засіб підготовки наступного кроку агресивної експансії.

Американську неоколоніалістську політику, наприклад, особливо гостро викриває Г. Грін у романі „Тихий американець”. Американець Пайл, який прибув до В'єтнаму з економічною місією, щиро переконаний, що демократичні цінності, які начебто сповідує його держава, неодмінно повинні поділяти всі народи. Він твердо вирішив робити добро, і не тільки якійсь одній особі, а цілій країні, континенту, всьому світові. Насправді ж під гаслами демократії приховане елементарне бажання США поширити свій вплив і отримати матеріальний зиск від колонії. Американців насправді не цікавить доля в'єтнамського народу, ані його волевиявлення. Пайла мало хвилював той факт, що від його месіанства гинуть люди, проливається кров. „Он весь ваш правий черевик вкритий „третьою силою” і „національною демократією” [6, с. 145], – докоряє йому Фаулер, коли кров жертв терористичного акту забруднила білі Пайлові черевики.

У романі „Журавлиний крик” експансіоністську риторику прочитуємо у вислові, який Р. Іваничук вкладає в уста імператриці Катерини II: „Росія не закінчується ні в Харкові, ні в Хаджибєї, вона може зупинитися хіба що в Тифлісі й Ахтіарі” [9, с. 44]. І, як відповідь на таке „пророцтво”, читаємо в цьому ж творі: „Мусить у Росії народитися покоління, яке виведе її з темряви деспотизму” [9, с. 262]. Особливо гострим є звернення Р. Іваничука до росіян-провідників: „Спам'ятайтеся самі і спам'ятайте свій народ: ваша імперська ідеологія ніколи не дасть розвинутися його матеріальним і духовним силам, ви зможете стати багатими тільки вдома. Коли ж ви це нарешті втямите?” [7, с. 66]. З таким же пафосом англієць Фаулер із роману Г. Гріна „Тихий американець” намагається розкрити очі американцеві. Він зізнається, що сам належить до табору „старих колоніальних держав”, але історія навчає, що не можна поневолювати інші народи – треба завжди пам'ятати: „Це їхня країна!!!” [6, с. 84].

У своїх антиколоніальних романах Г. Грін і Р. Іваничук гостро ставлять проблему ренегатства як руйнівного для імперії феномена. Так, англієць Фаулер та американець Пайл (герої роману Г. Гріна „Тихий американець”) – колоніалісти, представники західної цивілізації, які живуть у В'єтнамі. Пайл приїжджає у В'єтнам з економічною місією, шукає матеріального збагачення в цій країні, прикриваючись гучними гаслами західної демократії. Г. Грін майже декларативно заявляє: „Він беззастережно вдирається в чуже життя, люди гинуть через його дурість” [6, с. 159]. А сам персонаж (Пайл) так оцінює свої вчинки: „Що ж, війна вимагає жертв. Шкода, звичайно, але не завжди влучаєш в ціль. У всякому разі вони загинули за справедливую справу. Можна навіть сказати, що вони загинули за демократію” [6, с. 165]. Промовистою є відповідь Фаулера: „Не знаю, як це можна переказати на мову

в'єтнамців" [6, с. 165]. Американець не розуміє, що цим людям не потрібна його „демократія”. У них свої закони, до яких вони звикли і які вони розуміють. За це втручання Пайл платить своїм життям.

Фаулер усвідомлював, що люди тут живуть не так, як англієць, що тут всім усе відомо, що „у їхнє життя не можна увійти так просто, як входиш на бульвар” [6, с. 133]. Спершу він лише осторонь спостерігав за життям у В'єтнамі, та не встояв перед спокусою. Взяв собі за жінку в'єтнамку Фуонг, порушив заповіді своєї релігії, розлучившись із дружиною-англієчкою. Життя Фаулера в екзотичній країні не було щасливим: він неохоче виконував свою репортерську роботу, жив у кімнаті без будь-яких „західних” зручностей, вечорами пив віскі та курив опіум. Автор не вказує читачеві, яким же буде майбутнє Фаулера. Проте можемо здогадатись, що він ніколи не стане своїм серед цього народу, хоча й допомагав йому у визвольній боротьбі. З іншого боку, для представників свого табору – давніх колоніалістів – цей англієць став зрадником, ренегатом. Він навіть сам визнавав: „Я ніколи не прагнув повернутися на батьківщину” [6, с. 9].

Людьми без батьківщини почувають себе й інші Грінові персонажі. Так, Браун із роману „Комедіанти”, визнає: „Я змінюю місця, як природа фарби, ніде не дано мені пустити коріння, і ніде в мене не буде ні дому, ні постійності в любові” [3, с. 635]. Він не зміг зреалізувати себе на батьківщині, потім отримав нагоду розвивати свою справу й розбагатіти в Гаїті, але ця „темна країна” принесла йому лише проблеми.

Не знає, де його батьківщина, й лікар Плар із роману „Почесний консул”. Батько його був англієцем, а мати – уродженкою Парагваю, де й народився Едуардо. Він почувався чужим серед місцевого населення, не міг навчитися поводитися й жити, як вони. Йому, стриманому англієцьві, незрозумілою була емоційність парагвайців і їх палке прагнення демонструвати всім „мачізм”. Плар не зміг відповісти Рівасу, коли той запитав його: англієць він чи південноамериканець [3, с. 478]. Йому часто хотілося порозмовляти з кимось англієською. Крім Плара, в Чако – невеличкому місті на кордоні Аргентини і Парагваю – жили ще два англієцькі: професор Хемфріс і почесний консул Чарлі Фортнум. Як говорив професор, вони були „трьома стовпами місцевої англієцької колонії” [3, с. 426]. Почесний консул давно перестав виконувати свої дипломатичні обов'язки, але не повертався в Англію. Тут йому було простіше. Про батьківщину нагадували лише стара репродукція королеви під тріснутим склом у його посольстві й державний прапор Великобританії, якого консул часто прикріплював полотнищем вниз. Чарлі часто говорив: „Всі ми піддані цього чортового Сполученого Королівства” [3, с. 431]. Подібні художні деталі підкреслюють, що батьківщину ці люди втратили, але і в колонії не почувалися добре. Адже люди без міцного кореня „виявляються людьми без майбутнього” [13, с. 99]. Цих персонажів означаємо як „зайвих людей”, яких „виплюнуло” їхнє суспільство. Як зазначає Х. Арендт, прищеплення почуття „зайвого”, „непотрібного”, позбавлення індивіда коренів – це один з інструментів для підсилення влади тоталітарної

держави, а отже, й імперії. Ренегатство як явище – це перший крок до денационалізації, що є, за Х. Арендт, могутньою зброєю тоталітарної політики [1, с. 318].

Р. Іваничук розробляє тему яничарства в романі „Мальви”. Аналізуючи твір, М. Ільницький відмітив, що „заслуга Р. Іваничука в тому, що він на матеріалі української історії показав „яничарство” як категорію філософського плану, що не вичерпується однією епохою” [13, с. 93]. Дослідник зосереджує увагу на трактуванні Р. Іваничуком феномена яничарства як необхідної частки державного організму султанської Порти і водночас як „чужорідного тіла”, що роз’їдає державну структуру, „не вносячи конструктивного, творчого елемента в суспільне життя” [13, с. 98]. У тексті роману читаємо: „Османська імперія на яничарах виросла, на яничарах держиться і, якщо буде воля аллаха, згине разом із ними” [12, с. 407].

Колоніалісти, намагаючись асимілювати інші народи, насадити їм свою культуру, опинилися під загрозою втратити власну національну й культурну унікальність. Так, М. Шкандрій зауважив, що в колоніальному дискурсі монологічне одностороннє призводить до духовного зuboжіння і втрати ідентичності. Дослідник наводить думку Є. Маланюка, який засуджував імперію як штучний витвір „божевільного деміурга”, що породив збочену мертву культуру „гнилих утопій” і вкрав у своєї країни назву, ідентичність, характер. Увібравши культуру колоній, імперія втрачає себе, розчиняється серед екзотики іншого, сама ж стає безликою і, нарешті, гине, чого не трапляється з підкореними народами [Див.: 23, с. 375].

Р. Іваничук пише: „Нація – організм живучий. Довести підкорену націю до повної асиміляції і цілковитого зникнення не спроможний жоден завойовник навіть тоді, коли тримає її в неволі” [7, с. 226]. У „Євангелії від Томи” Р. Іваничук пише про Римську імперію, яка „вдавилася” Юдеєю, бо в римлян не було сумнівів у власній всемогутності – серед них множилися „пошесть бездушної жорстокості; погорда ж і зневага до інших народів сточували моральну силу римського війська, сп’янілого від всездозволеності й крові” [8, с. 67]. Така політика завойовників веде до саморуйнації, а поневолений народ, навпаки, спонукає до боротьби. Адже, як читаємо в Р. Іваничука, „тирани часто забувають, що надмірний страх породжує звідчаєну сміливість” [8, 64].

Подібні ідеї на поверхні інших художніх творів Р. Іваничука, а також і Г. Гріна. Так, у „Тихому американці” Фаулер усвідомлює, що через п’ятсот літ на світі не стане „ні Нью-Йорка, ні Лондона; а вони [в’єтнамці], як і перше, вирощуватимуть рис на цих полях і в своїх гостроверхих капелюхах носитимуть на довгих жердинах кошики на базар” [6, 82]. Про неповторність і самобутність мистецтва Гаїті пише Г. Грін в романі „Комедіанти”: „Гаїтянське мистецтво славиться у всьому світі. Багато американців колекціонують ці картини, а деякі з них навіть виставлені в музеї у Нью-Йорку” [3, с. 578].

Р. Іванчук у „Мальвах” наголошує, що народ, який не заклав міцного фундаменту свого власного господарства, повинен бути „сам із собою”. Коли ж він намагається розвиватися „за рахунок інших, тоді стається щось зовсім протилежне його бажанням: підкорені народи міцніють, панівні ж вироджуються, живучи чужим хлібом, розумом, мистецтвом” [11, с. 518].

Дослідники антиколоніального дискурсу акцентують, що в умовах тоталітаризму виникає потреба знайти опертя у протилежній до репрезентованої офіційною ідеологією системі цінностей. Оскільки однією з характерних рис тоталітарної дійсності постає духовний занепад як індивідуума, так і суспільства в цілому, то проти „шашаву сил зла,” що намагаються прорватися крізь ослаблені морально-духовні засади, виступає „точним психологічним контрзаходом” [18, с. 343] християнська релігія. Загалом же прикметною рисою пост- та антиколоніального вчені означають звернення до християнського світогляду [21, с. 14]. У посттоталітарну добу, як знаємо, проблема літературної рецепції Біблії досить актуальна. Відлуння Біблії в літературі – не в механічному запозиченні або переосмисленні сюжету, а в розитковій „певного ідейного субстрату” (С. Абрамович), який у великих митців не знижується і не пародіюється, а набуває нової сили і переконливості, що і спостерігаємо в Р. Іванчука та Г. Гріна.

Г. Грін у романі „Монсеньйор Кіхот” протиставляються ідеї католицької релігії та комуністичної ідеології. У формі діалогу між комуністом мером і священиком Г. Грін доводить, що ідеї, які сповідував перший, – оманливі, адже вони несуть зло, ненависть, руйнацію й тому не витримують випробування часом. Залишається неподоланою і перемагає любов, якої вчить Христос. Наприкінці роману письменник подає роздуми мера: „Чому ненависть до людини – навіть до такої людини, як Франко, – помирає разом з її смертю, а любов, любов, яку він почав відчувати до отця Кіхота, здавалося, продовжувала жити і розросталася” [4, с. 229].

Ідею істинності християнської релігії утверджує в романі „Орда” Р. Іванчук. Він, зокрема, зазначає, що людство не може нині обійтися без Ісуса. Адже Син Божий, вийшовши з гебрейської общини, став об’єднуючим фактором між народами, став „символом порозуміння між державами”. Актуальне сьогодні звернення українського письменника: „Не руйнуймо Храм Ісуса – пізно вже! На його місці ми можемо побудувати нині тільки тюрму. Зруйнувавши храм Ісуса, зруйнуємо страх Божий і дамо волю злодійству. Вивищуймо добром, а не злом образ людського життя. А добро може народитися тільки в християнському храмі, який возвисився над усіма народами” [10, с. 147].

Дослідники тоталітаризму зазначають, що це явище виникає, коли втрачається релігійне, сакральне підґрунтя ідеології. А ворожість тоталітарних режимів пояснюється тим, що вони намагалися створити власний „ерзац” релігії для мобілізації мас [20, с. 532]. Проте, як довела історія, тоталітарна ідеологія, на відміну від християнської релігії, не здатна надовго забезпечити надійне джерело духовної сили індивіда.

Хоча і релігія, й ідеологія послуговуються власними системами цінностей, ритуалами та символами, їхня сутність протилежна. Як читаємо у Г.Гріна: „І хрест, і молот символізують протест проти несправедливості – лише дещо з різним результатом. Один породив тиранію, інший – милосердя” [4, с. 38]. Тому в посттоталітарному світі на перший план виходить необхідність морально-етичних оцінок, всесторонньої уваги до людини [20, с. 532]. Одним із найважливіших її аспектів є зв'язок людини з Богом. Художнє осмислення проблеми спостерігаємо в багатьох творах Р.Іваничука та Г.Гріна. Ведучи персонажів дорогою страждань, письменники доводять, що християнство як філософська основа дає людині сили для найтяжчих випробувань, для морального зміцнення, для розвитку і збереження власної індивідуальності та насаги для подолання тотального зла.

Отже, методологія постколоніальних студій, наявні сьогодні теоретичні підходи до жанру антиколоніального роману, насамперед до особливостей його поетики, дають підстави стверджувати, що структури колоніального дискурсу відтворюються тут зі знаком „мінус” – викривається експансіоністсько-імперська тоталітарна риторика, засуджується ренегатство, підкреслюється гуманістичний характер національно-визвольної боротьби. Зокрема, Г.Грін і Р.Іваничук акцентують у своїх творах на джерелах тоталітаризму, прихованих у колоніальній політиці імперії. А християнська релігія з її провідною ідеєю людинолюбства осмислюється письменниками як рятівна за умов тоталітаризму.

1. *Арендт Х.* Джерела тоталітаризму. – 2-е вид. / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2005. – 584 с.
2. *Бэлза С.* Путешествия по „Гринленду”// Грин Гр. Тихий американец. Наш человек в Гаване. Комедианты / Пер. с англ. Е. Гольшевой и Б. Исакова. – М.: Правда, 1986. – С. 3-18.
3. *Грин Г.* Избранное: Сборник. Пер. с англ. / Составл. и предисл. Г. Анджапаридзе. – М.: Радуга, 1990. – 608 с.
4. *Грин Г.* Монсеньор Кихот: Роман / Пер. с англ. Т. Кудрявцевой. – М.: Мол. гвардия, 1989. – 240 с.
5. *Грин Гр.* Тихий американец. Наш человек в Гаване. Комедианты / Пер. с англ. Е. Гольшевой и Б. Исакова. – М.: Правда, 1986. – 702 с.
6. *Грін Грехем.* Тихий американец. Наш резидент у Гавані: Романи. – Харків: Вища шк., 1984. – 352 с.
7. *Іваничук Р.* Благослови, душе моя, Господа... – Львів: Просвіта, 1993. – 270 с.
8. *Іваничук Р.* Євангеліє від Томи // Дзвін. – 1995. – № 1. – С. 21-84.
9. *Іваничук Р.* Журавлиний крик. – Львів: Каменяр, 1989. – 375с.
10. *Іваничук Р.* Орда. – Львів: Просвіта, 1992. – 200 с.
11. *Іваничук Р.* Твори: В 3 т. – Т.1.— Черлене вино. Манускрипт з вулиці Руської. Мальви. – К.: Дніпро, 1988. – 616 с.
12. *Іваничук Р.* Не щоденний щоденник (Книга перша) // Дзвін. – № 2. – 2004. – С. 27-62.

13. *Льницький М.М.* Людина в історії: Сучасний український історичний роман. – К.: Дніпро, 1989. – 356 с.
14. *Оруэлл Дж.* Литература и тоталитаризм // Джордж Оруэлл: „1984” и эссе разных лет”. – М.: Прогресс, 1989. – С. 244 – 247.
15. *Павлишин М.* Канон та іконостас. – К.: Час, 1997. – 447 с.
16. *Сеник Л.* Роман опору. Український роман 20-х років: проблема національної ідентичності. – Львів: Академічний Експрес, 2002. – 239 с.
17. *Сивокінь Г.М.* У вимірах сприймання: теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій. – К.: Фенікс, 2006. – 304 с.
18. *Слоньовська О.* Слід невловимого Протея. – Івано-Франківськ: Плай, 2007. – 684 с.
19. *Томпсон Е.* Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм / Пер. з англ. М. Корчинської. – К.: Основи, 2006. – 368 с.
20. Тоталитаризм в Европе XX века: из истории идеологий, движений, режимов и их преодоления / Я. Дабкин, Н. Комолов, В. Далье и др.: РАН, Институт всеобщей истории. – М.: Памятники исторической мысли, 1996. – 540 с.
21. *Федунь О.* Постколоніальна критика в українському літературознавстві // Слово і час. – 10. – С. 10-14.
22. *Шкандрій М.* В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби. – К.: Факт, 2004. – 496 с.

Summary

The article deals with the peculiarities of artistic transformation of totalitarianism as a specific social and mental phenomenon in the context of postcolonial studies. Special attention is given to artistic perception of its sources, imperialism and colonialism in particular. The article defines the features of deconstruction of the imperial rhetorics in the R. Ivanychuk's and G. Greene's anticolonial prose, the literary structures of opposition to the totalitarianism are traced.

Key words: totalitarianism, postcolonial studies, anticolonial novel, artistic transformation, literary opposition.

Стаття надійшла до редколегії 18.10.2007